

- nut Helmut Glück yhteistyössä Friederike Schmöen kanssa. Stuttgart: J. B. Metzler 2005.
- OJUTKANGAS, KRISTA – LARJAVAARA, MERI – MIESTAMO, MATTI – YLIKOSKI, JUSSI 2009: *Johdatus kielitieteen seen*. Helsinki: WSOY.
- RÄISÄNEN, ALPO 1988: Viipsinpuusta tutkanpaljastimeen. Tutkimus *in : ime* -johdoksista. – *Sananjalka* 30 s. 190–196.
- SETÄLÄ, E. N. – SADENIEMI, MATTI 1966: *Suomen kielioppi. Äänne- ja sanaoppi*. 17., uudistettu painos. Helsinki: Otava.
- SPENCER, ANDREW 2006: Morphological universals. – Ricardo Mairal & Juana Gil (toim.), *Linguistic universals* s. 101–129. Cambridge: Cambridge University Press.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1992–2000.
- ŠTEKAUER, PAVOL 2000: *English word-formation. A history of research (1960–1995)*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Metonymiset merkitykset sanakirjoissa

Sylwia Wojciechowska: *Conceptual metonymy and lexicographic representation*. Frankfurt am Main: Peter Lang 2012. 209 s. ISBN 978-3-631-63510-0.

Leksikografian tutkimus on sanakirjojen ja niiden kirjoittamisen tutkimusta, ja sen tavoitteena on sanakirjatyön ja sanakirjojen sisällön kehittäminen. Etenkään polysemiaan keskittyvää leksikografian tutkimusta ei ole kovin paljon eikä varsinkaan laajojen tutkimusten muodossa harastettu ainakaan Suomessa, joten suomalaista leksikografiaa ilahduttaa sattumalta löytynyt puolalaisen Sylwia Wojciechowskan teos *Conceptual metonymy and lexicographic representation*. Se on ilmestynyt vuonna 2012 Peter Lang -kustantamon kirjasarjassa *Polish studies in English language and literature*, ja se perustuu tekijänsä väitöskirjaan. Kirjan ja sen lähde-luettelon perusteella saa käsityksen, että erityisesti pedagoginen leksikografia on Puolassa nykyään laajemmankin lingvistisen ja etenkin anglistien kiinnostuksen kohteena.

Wojciechowska tarkastelee kirjassa sitä, miten viisi suurta yksikielistä korpuspohjaista englantilaista oppijan-sanakirjaa esittävät tietyt sata vakiintunutta käsitteellistä metonymiaa, esimerkiksi SÄILÖ–SISÄLTÖ- ja MATERIAALIESINE-metonymian. Sanakirjat ovat *Macmillan English dictionary for advanced learners* (2007), *Collins COBUILD English dictionary for advanced learners* (2003), *Longman dictionary of contemporary English* (2003), *Cambridge advanced learner's dictionary* (2005) ja *Oxford advanced learner's dictionary of current English* (2005).

Kirja jakaantuu neljään lukuun, joista ensimmäisessä Wojciechowska tarkastelee metonymiaa teoreettiselta kannalta. Kolmessa muussa luvussa hän tutkii metonymiakaavoja toteuttavista sanoista kirjoitettuja sanakirja-artikkeleita siltä kannalta, miten lähde- ja kohdemerkitys niissä on järjestetty, miten metonymi-minen merkitys on määritelty ja koodattu ja miten se näkyy sanakirja-artikkelin esimerkistössä.

Wojciechowska perustelee tutkimusaihettaan sillä, että metonymiset merkitykset ovat tähän asti saaneet vain vähän huomiota leksikografeilta ja metaleksikografeilta.¹ Metaforaa on metaleksikografiassa käsitelty enemmän, mistä esimerkkinä Wojciechowska mainitsee hollantilaisen Geart van der Meerin (esim. 1999) tutkimukset.

Tutkimuksen teoreettisena kehyksenä on kognitiivinen semantiikka, joka nykyään on hallitseva teoreettinen suuntaus metonymian tutkimuksessa ja myös yhä suosituimpi metaleksikografinen taustateoria. Monet kielenoppimista koskevat tutkimukset (esim. Boers 2000) osoittavat, että sanojen merkitykset ymmärretään, opitaan ja muistetaan helpommin, kun merkitysten kognitiiviset yhteydet tuodaan selvästi esille. Wojciechowskan mukaan oppijansanakirjoissa onkin alettu merkitä metaforinen ja muu kvaallinen kieli aikaisempaa eksplisiittisemmin.

Kirjoittaja haluaa tutkimuksellaan antaa tukea sille monien nykyisten leksikografien ja metaleksikografien, esimerkiksi Sue Atkinsin, käsitykselle, että sanakirjojen sisällöllisessä kehittämisessä tarvitaan ”teoreetikkojen” ja leksikografien yhteistyötä (s. 16). Wojciechowskan pyrkimyksenä on osoittaa, että kognitiivisen metonymiateorian näkemyksiä voidaan hyödyntää pedagogisessa leksikografiassa, jolloin merkitysten semanttiset yhteydet tulevat läpinäkyvämmiksi ja motivoituiksi.

Teoriasta malliartikkeleihin

Teoksen teoreettisessa osuudessa Wojciechowska tarkastelee perusteellisesti sitä, miten kognitiivisen tutkimuksen alalla

---

1. Kuin osoituksena siitä, kuinka hajallaan leksikografian tutkimus on eri kielialueilla ja kuinka vaikeaa siitä on löytää tietoa, on se, ettei Wojciechowska tunne virolaisen Margit Langemetsin (2010) vironkielistä, Pustejovskyn (1995) generatiivisen leksikon teoriaan tukeutuvaa väitöskirjaa sanakirjoista ja metonymisistä merkityksistä.

eri tutkijat ovat metonymian määritelleet ja miten metafora ja metonymia on erotettu toisistaan. Wojciechowska päätyy siihen, että kognitiivisessa tutkimuksessa ei ole saavutettu yksimielisyyttä esimerkiksi siitä, mikä on metaforan ja metonymian tai metonymian ja synekdokeen ero ja mitä tarkoitetaan käsitteellisen alueen ja metonymian siirron käsitteillä. Hän toteaa, että teorian kehittämiseksi ja uusille teorioille on ”tilaa” ja että tässä voi olla hyötyä siitä, että metonymiaa tutkitaan yhä enemmän myös empiirisesti (s. 61).

Oman metonymian työmääritelmänsä pohjana Wojciechowska on käyttänyt Barcelonan (2000) ja Pantherin (2006) näkemyksiä: metonymiassa on kyse semanttisesta elaboraatiosta, jossa lähdemerkitys on siirretty kohdemerkitykseen ja takalaistettu: esimerkiksi SÄILIÖ-SISÄLTÖ-metonymiaa toteuttavan sanan *bathtub* lähdemerkitys on läsnä takalaistettuna sanan metonymisessä merkityksessä ’kylpyammeessa oleva vesi’. Edellytyksenä siirrolle on se, että sekä lähde että kohde kuuluvat samaan kokemukselliseen yläalueeseen. Samoin kuin Peirsman ja Geeraerts (2006), Wojciechowska olettaa, että metonymia perustuu prototyyppisyyteen ja että prototyyppiset spatiaaliset metonymiakaavat ovat metaforisesti laajentuneet myös ajallisille ja muille abstrakteille alueille. Raddenin ja Kövecsesin (1999) tavoin hän tunnistaa kaksi metonymian siirron muotoa: KOKONAISUUS-OSA- ja OSA-OSA-metonymiat, ja synekdokeeta hän pitää Seton (1999) tapaan eri ilmiönä kuin metonymiaa, sillä siinä on kyse kokonaisten kategorioiden välisestä taksonomisesta suhteesta. Wojciechowska myös olettaa, että metaforaa ja metonymiaa ei voida selvästi erottaa toisistaan, sillä prototyyppisyytensä takia ne muodostavat jatkumon ja ovat monesti vuorovaikutuksessa.

Ennen tutkimuksensa empiiristä osuutta Wojciechowska tarkastelee lyhyesti polysemian lingvistisen ja leksikografi-

sen kuvauksen ongelmia. Leksikografeista etenkin monet korpusleksikografit suhtautuvat merkityksen käsitteeseen skeptisesti (esim. Hanks 2000; Kilgariff 1997), ja merkitykset on alettu nähdä jonkinlaisina korpuseesiintymien ja niiden kielellisen kontekstin perusteella muodostettuina abstraktioina. Wojciechowskan mielestä prototyypiteoriaa ja merkityksen prototyypisyyttä voidaan käyttää vasta väitteenä tälle skeptisyydelle: vaikka merkitykset ovat hämääriä, on usein silti mahdollista tunnistaa sanojen tai lekseemien prototyypinen merkitys tai prototyypiset merkitykset. Skeptisyyden asettaa osittain kyseenalaiseksi myös ilmiö, jota etenkin metaleksikografisessa kirjallisuudessa alun perin Juri Apresjanin (1973) esittämän nimityksen mukaisesti kutsutaan säännölliseksi polysemiaksi ja johon myös Wojciechowskan tutkimat metonymiakaavat kuuluvat.

Wojciechowska korostaa sanakirjan sisäisen johdonmukaisuuden tavoittelemisen tärkeyttä, vaikka sanakirja-artikkeleiden merkitysjaot väkisininkin ovat vähintään jossain määrin subjektiivisia ja vaikka eri sanakirjojen toimituskunnat tekevät erilaisia ratkaisuja. Wojciechowskan tutkimuksen metonymiat ovat niitä kielen ilmiöitä, joiden kuvauksen johdonmukaisuuden mahdollistavat niin sanotut malliartikkelit, sanakirja-artikkeleiden mallit, joiden tarkoitus on helpottaa artikkelin kirjoittamista johonkin tiettyyn sanaryhmään kuuluvasta sanasta. Jotta malliartikkeliä voidaan käyttää, metonymian merkityksen pitää olla vakiintunut ja korpuksessa suhteellisen yleinen.

Kognitiivisesta näkökulmasta voidaan olettaa, että sanakirja-artikkelin merkitysryhmien järjestys kuvastaa lähde- ja kohdemerkityksen semanttisen kehityksen järjestystä – toisin sanoen että lähdemerkitys esitetään artikkelissa ennen kohdemerkitystä (paitsi silloin, kun edellinen on vanhentunut tai hyvin harvinaisen) ja että merkitysten välinen yhteys

tuodaan tavalla tai toisella, esimerkiksi samoja sanoja käyttämällä, esiin määrittelyissä. Metaforisia merkityksiä tutkineen van der Meerin (esim. 1999) tapaan Wojciechowska arvostelee sanakirjoja niiden nykyään yleisestä taipumuksesta järjestää merkitykset frekvenssin mukaiseen järjestykseen. Hänen mielestään frekvenssi-periaatteesta pitäisi luopua ainakin silloin, kun on kyseessä metaforisesti ja metonymisesti syntyneiden merkitysten järjestys.

Sanakirjojen käytännöt

Kirjansa empiirisessä osuudessa Wojciechowska selvittää ensinnäkin sitä, pitävätkö hänen tutkimansa sanakirjat metonymisia merkityksiä erillisinä sanakirjamerkityksinä. Hän tarkastelee myös sitä, miten yhdenmukaisia metonymioiden esitystavat ovat sanakirjojen välillä ja yhden sanakirjan sisällä, missä järjestyksessä lähde- ja kohdemerkitys ovat, esitetäänkö niiden välillä muita merkityksiä ja miten ”moninkertaiset” metonymiat (toisin sanoen tapaukset, joissa metonymiat muodostavat ketjuja tai yhdestä merkityksestä on kehittynyt useita metonymisia merkityksiä) niissä esitetään.

Wojciechowskan korpuksista poimimat sata metonymiaa ovat kolmea päätyyppiä: OSA-KOKONAISUUS-, KOKONAISUUS-OSA- ja OSA-OSA-metonymioita. Wojciechowska on ottanut jokaisesta metonymiasta, esimerkiksi TREE-WOOD- ja ELÄIN-LIHA-metonymioista, pari edustajasanaa otokseensa, ja metonymiaprosessin suunnan tulkinta on peräisin *Oxford English dictionaryn* verkkoversiosta (2009). Kaikki tutkitut sanat ja sanakirjojen niille esittämät merkityksen kuvaukset sisältyvät kirjan liitteinä oleviin taulukoihin.

Wojciechowskan mukaan monet hänen identifioimistaan metonymioista olisi voinut sisällyttää joidenkin toisten metonymioiden alatyypeiksi, mutta niiden produktiivisuuden takia hän on pitänyt

ne omina ryhminään. Metonymioiden produktiivisuus vaihtelee. Myös prototyypisyydeltään metonymiat ovat erilaisia: esimerkiksi MATERIAALI-ESINE-metonymia on vähemmän prototyyppinen OSA-KOKONAISUUS-metonymia kuin HEDELMÄ-PUU-metonymia. Ne sijoituvat sekä spatiaalisille että abstrakteille alueille; esimerkki abstraktista alueesta on toimintojen ja tapahtumien spatio-temporaalinen alue.

Wojciechowskan tutkimus paljastaa, että yhdelläkään aineiston viidestä sanakirjasta ei ole johdonmukaista tapaa esittää metonymioita. Sanakirjat käyttävät monia strategioita, eikä ole selvää, miksi samaa semanttista prosessia kuvataan monin eri tavoin. Sanakirjoista epäjohdonmukaisimmaksi osoittautuu *Cambridge advanced learner's dictionary* (2005), joka maksimoi hakusanoituksessaan homonymian, toisin sanoen tulkitsee herkästi sanan eri merkitykset homonyymeiksi. Metonymiset merkitykset esitetään tässä sanakirjassa usealla eri tavalla: erillisinä artikkeleina, erillisinä merkityksinä, alamerkityksinä, kohdamerkityksen kanssa samassa selitteessä joko *tai*-konjunktion jäljessä tai sulkeiden sisässä, tai sitten ne selitetään sanakirja-artikkeleiden esimerkkien sisällä. Wojciechowskan oman näkemyksen mukaan vain alamerkityksenä esittäminen osoittaisi semanttisen suhteen läheisyyden.

Tutkimuksesta ilmenee myös se, että sanakirjoista puuttuu sekä metonymioiden lähde- että kohdamerkityksiä. Esimerkkinä kohdamerkityksen puuttumisesta SÄILIÖ-SISÄLTÖ-metonymiaa toteutavissa sanoissa Wojciechowska esittää niinkin tavalliset sanat kuin *bottle* ja *can*, joiden sisältömerkitystä kaikki sanakirjat eivät tunne. Lähdemerkityksen puuttumista, joka sanakirjoissa kuitenkin on harvinaista, hän pitää vieläkin hämmästyttävämpänä. Joskus sanakirjoista puuttuvat sekä lähde- että kohdamerkitys:

näin on käynyt muun muassa sanakirjassa *Collins COBUILD English dictionary for advanced learners* (2003), joka ei tunnista sanojen *alto*, *bass* ja *tenor* äänialamerkityksiä eikä näille äänialoille sävellettyjen roolien merkitystä.

Wojciechowskan tutkimissa sanakirjoissa lähdemerkitys esitetään yleensä ennen kohdetta, mutta toisaalta esitysjärjestyksessä on myös epäjohdonmukaisuuksia sekä sanakirjojen välillä että sanakirjojen sisällä. Joskus sanakirjat kääntävät semanttisen kehityksen järjestyksen esittämällä lähdemerkityksen kohteen alamerkityksenä, esimerkiksi sanan *recording* prosessimerkityksen tulosmerkityksen alamerkityksenä. Wojciechowska huomauttaa, että tällainen ratkaisu ei voi perustua frekvenssiin, sillä frekvenssiltään samanlaisia metonymiisia merkityksiä on samassa sanakirjassa käsitelty toisinkin tavoin. Joissain harvinaisissa tapauksissa lähde- ja kohdamerkityksen välissä esitetään muita, esimerkiksi metaforisia, merkityksiä tai jopa homonyymiä.

Kun samasta lähdemerkityksestä on kehittynyt useampi kohdamerkitys, sanakirjat esittävät kohdamerkityksiä paitsi lähdemerkityksen alamerkityksenä myös erillisinä merkityksinä tai pelkästään sanakirja-artikkelin esimerkistössä, ja joskus metonymiset merkitykset kokonaan puuttuvat. Metonymioiden muodostamassa ketjussa merkitysten oikea esittämisenjärjestys olisi tärkeä, mutta tässäkin sanakirjat eivät aina onnistu.

Wojciechowska analysoi myös sitä, miten metonymiset merkitykset määritellään tarkastelluissa sanakirjoissa ja mitä strategioita määritelmässä käytetään lähde- ja kohdamerkityksen yhteyden esille tuomiseksi. Mahdollisia strategioita on kolme: kohdamerkityksen määritelmässä voidaan käyttää itse määriteltävää hakusanaa (mikä tosin sotii perinteistä leksikografista ”hyvää tapaa” vastaan), se voi sisältää anaforisen viittauksen lähde-

merkitykseen tai yhteys osoitetaan käyttämällä lähde- ja kohdemerkityksen määritelmässä samaa sanastoa.

Tutkimuksesta käy ilmi, että suurin osa metonymian merkityksen määritelmistä sisältää viittauksen lähdemerkitykseen, mutta täysin johdonmukaista tämä ei ole. Lähde- ja kohdemerkityksen yhteyden esiin tuomiseen kaikki sanakirjat käyttävät kaikkia kolmea mahdollista strategiaa. Strategian valinta ei riipu metonymiatyypistä ja vaikuttaa siksi sattumanvaraiselta.

Metonymian merkityksen kehittymiseen liittyy usein sanan kieliopillisen muodon muutos, etenkin substantiivin jaollisuudessa (ja siten yksikkö- tai monikkumuotoisuuden mahdollisuudessa) tapahtuva muutos: esimerkiksi FRUIT-FLESH-metonymiaa toteuttava *coconut* on lähdemerkityksessään jaoton (ts. laskettava) ja kohdemerkityksessään jaollinen. Wojciechowska toteaa, että tätä kieliopillisen käyttäytymisen eroa ei juurikaan kommentoida kognitiivisessa metonymiakirjallisuudessa eikä se saa huomiota sanakirjojen sisältämää kieliopillista tietoa käsittelevässä metaleksikografisessa kirjallisuudessa.

Jaollisuuseron Wojciechowska kuitenkin sanoo olevan yhden vaikeimmista englannin kieliopin aspekteista, ja se tuottaa paljon virheitä. Siksi tieto jaollisuuden muutoksesta, joka siis on kytköksissä semanttiseen eroon, on kielenoppijalle erittäin tärkeä. Sanakirjat käyttävät muutoksen esittämisessä joko eksplisiittisiä kieliopillisia koodeja (englanninkielisissä sanakirjoissa koodeja C [countable] ja U [uncountable]), tai muutokset tuodaan implisiittisesti esille esimerkkilauseissa ja määritelmässä. Wojciechowskan sadasta metonymiasta peräti 50:een liittyy jaollisuuden tai laskettavuuden muutos. Ongelmallisiksi sanakirja-artikkeleissa paljastuvat koodimerkintöjen vaikeatulkintaisuus ja puutteellisuus sekä myös esimerkistön vajavaisuus.

Kohti johdonmukaisempaa kuvausta

Wojciechowskan kirjan teoreettinen osa vaikuttaa empiiriseen osuuteen nähden jopa hieman ylimitoitetulta, vaikka kirjoittaja sanookin jättäneensä pois joitakin väitöskirjaansa sisältyneitä teoreettisia näkökulmia. Hän myös hieman liioittelee merkitysten järjestystä koskevien kognitiivisten näkemysten uutuusarvoa leksikografiassa, sillä perinteisesti sanakirjoissa on pyritty siihen, että konkreettiset merkitykset esitetään ennen kvaalisia. Frekvenssin mukaisen järjestämisen kasvava suosio tosin saattaa olla yksi osoitus tällaisen tietotaidon vähittäisestä häviämisestä.

Wojciechowska ei tuo sanakirjojen kritiikissään esille sitä, että metonymian merkityksen puuttuminen sanakirjasta saattaa joskus johtua korpuksen tai muun aineiston puutteellisuudesta. Toisaalta puuttumisen syyinä voi olla sekin, ettei leksikografi ole tunnistanut merkitystä korpusaineistosta. Tämän takia onkin tärkeää teoreettisella tasolla tiedostaa tämänkaltaisten ilmiöiden olemassaolo, ja Wojciechowskan tutkimus on tästä hyvä muistutus. Teosta voidaankin pitää tärkeänä lisänä sanakirja-artikkeleiden polysemiaa käsittelevään tutkimukseen. Se osoittaa, että metonymian merkitysten esittämistavat ovat yksi alue, jossa sanakirjoilla on mahdollisuuksia johdonmukaistaa merkityksen kuvausta.

NINA KAMPPI
etunimi.sukunimi@kotus.fi

Lähteet

- APRESJAN, JURI 1973: Regular polysemy. – *Linguistics* 142 s. 5–39.
- BARCELONA, ANTONIO 2000: Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy. – Antonio Barcelona (toim.), *Metaphor and metonymy at the crossroads. A cognitive perspective* s. 1–18.

- Berlin: Mouton de Gruyter.
- BOERS, FRANK 2000: Metaphor awareness and vocabulary retention. – *Applied Linguistics* 21 s. 553–571.
- Cambridge advanced learner's dictionary*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press 2005.
- Collins COBUILD English dictionary for advanced learners*. 4. painos. London: Collins 2003.
- HANKS, PATRICK 2000: Do word meanings exist? – *Computers and the Humanities* 34 s. 205–215.
- KILGARRIFF, ADAM 1997: I don't believe in word senses. – *Computers and the Humanities* 31 s. 91–113.
- LANGEMETS, MARGIT 2010: *Nimisõna süstemaatilise polüsemia eesti keeles ja selle esitus eesti keelevaras*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Longman dictionary of contemporary English*. 4. painos. Harlow: Pearson Education Limited 2003.
- Macmillan English dictionary for advanced learners*. 2. painos. Oxford: Macmillan Publishers Limited 2007.
- VAN DER MEER, GEART 1999: Metaphors and dictionaries. The morass of meaning, or how to get two ideas for one. – *International Journal of Lexicography* 12 s. 195–208.
- Oxford advanced learner's dictionary of current English*. 7. painos. Oxford: Oxford University Press 2005.
- Oxford English dictionary online*. Oxford: Oxford University Press 2009.
- PANTHER, KLAUS-UWE 2006: Metonymy as a usage event. – Gitte Kristiansen, Michael Achard, René Dirven & Francisco J. Ruiz de Mendoza Ibáñez (toim.), *Cognitive linguistics. Current applications and future perspectives* s. 147–185. Berlin: Mouton de Gruyter.
- PEIRSMAN, YVES – GEERAERTS, DIRK 2006: Metonymy as a prototypical category. – *Cognitive Linguistics* 17 s. 269–316.
- PUSTEJOVSKY, JAMES 1995: *The generative lexicon*. Cambridge: MIT Press.
- RADDEN, GÜNTER – DIRVEN, RENÉ 1999: *Cognitive English grammar*. Amsterdam: John Benjamins.
- SETO, KEN-ICHI 1999: Distinguishing metonymy from synecdoche. – Klaus-Uwe Panther & Günter Radden (toim.), *Metonymy in language and thought* s. 91–120. Amsterdam: John Benjamins.

Hiipuvien kielten ilmiötä

Kimmo Granqvist & Pirjo Rainò (toim.): *Rapautuva kieli. Kirjoituksia vähemmistökielten kulumisesta ja kadosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2013. 254 s. ISBN 978-952-222-419-4.

Useista määrittely-yrityksistä huolimatta kielen rapautuminen, kuluminen, rappeutuminen – eli oppisanalla ilmaistuna attri-

tio – on monitahoinen ja vaikeasti käsiteltävä asia. Arvioitavana oleva artikkelikoelma on ensimmäinen suomenkielinen yleiskatsaus tähän aihepiiriin. Samalla se yhdistää rapautumisnäkökulmaan Suomessa puhuttavien vähemmistökielten hiipumisen. Huolimatta teoksen otsikossa esitetystä järjestyksestä *Rapautuva kieli* on ehkä ennemmin vähemmistökiel-